

De belofte van een ander Europa

Naar een Europese Unie van waarde

Frans Bieckmann & Monika Sie Dhian Ho (red.)

Inhoud

Inleiding	7
<i>Frans Bieckmann & Monika Sie Dhian Ho</i>	
1. Publieke sector moet ingrijpen in financieel stelsel	13
<i>Rens van Tilburg</i>	
2. Verschuif de machtsbalans van financiën naar arbeid	37
<i>Ad Melkert</i>	
3. “Nobody falls in love with a market”	55
<i>Catelene Passchier</i>	
4. Maak de democratie weer meester over de markt	79
<i>Paul Tang</i>	
5. Na het neo-liberalisme? De sociale investeringsstaat!	97
<i>Anton Hemerijck & Annemarieke Nierop</i>	
6. Voorbij de vrijblijvendheid in het duurzaamheidsdebat	119
<i>Louis Meuleman & Heleen de Coninck</i>	
7. Meer solidariteit enige echte oplossing voor vluchtelingen crisis	137
<i>Kati Piri</i>	

8.	Pleidooi voor de vorming van een Schengen II <i>Cyrille Fijnaut</i>	155
9.	Pak de grondoorzaken van conflicten in de gordel rond Europa aan <i>Jan Gruijters</i>	187
10.	In het voetspoor van Willy Brandt en Olof Palme <i>Jan Marinus Wiersma & Camiel Hamans</i>	215
11.	Interne problemen EU alleen op te lossen door mondiaal bestuur <i>Rolph van der Hoeven</i>	235
12.	Een nieuwe linkse mainstream <i>Frans Bieckmann</i>	247
13.	De-technocratiseer en repolitiseer de sociaal-democratie! <i>René Cuperus</i>	277
	Conclusie <i>Monika Sie Dhian Ho & Frans Bieckmann</i>	299
	Noten	321
	<i>Over de auteurs</i>	353

Inleiding

FRANS BIECKMANN & MONIKA SIE DHIAN HO

Een wijdverspreid geloof in maatschappelijke neergang. Dat is een van de belangrijke bevindingen van een recent grootschalig survey-onderzoek onder 25- tot 35-jarigen in België van de Vlaamse socioloog Mark Elcharcus. Acht van de tien jonge mensen denken dat het openen van de grenzen betekent dat onze werkgevers de voorkeur zullen geven aan goedkope buitenlandse arbeidskrachten boven onze eigen werknemers; vrezen dat steeds meer mensen twee banen zullen moeten hebben om de eindjes aan elkaar te knopen; verwachten dat meer en meer mensen in armoede zullen terugvallen door afbraak van het sociale zekerheidssysteem; en voorzien dat de rijken rijker zullen worden en de armen armer. Acht op de tien jongvolwassenen is declinist.

Wat niet verbaast is dat mensen globalisering als de bron van neergang zien. Wat opmerkelijker is, is dat de Europese Unie eveneens centraal staat in dit declinisme. De beleving van de Europese eenwording is voor veel mensen veranderd: van een positief perspectief op vrede, veiligheid en welvaart naar een drijvende kracht achter de maatschappelijke neergang.¹

Voor sociaal-democraten is Europa altijd een project van hoop geweest. Een project dat de opbouw van sterke Europese verzorgingsstaten mogelijk maakte, in contrast met aan de ene kant het Amerikaanse model en aan de andere kant het communistische model en meer recent diverse varianten van autoritair kapitalisme. Europese integratie is gezien als een herwinning van politiek handelingsvermogen door samen te werken. Als een mogelijkheid tot her-regulering op Europees niveau daar waar het nationale vermogen tot regulering tekortschiet (door het grensoverschrijdend karakter van

problemen) of afneemt (bijvoorbeeld door de liberalisering en deregulering van kapitaalmarkten). Als een manier ook om in de wijzigende mondiale machtsverhoudingen een factor te blijven, met het economische en politieke gewicht van alle lidstaten tezamen. De uitbreidingen van de Europese Unie werden gezien als een bestuurlijk en juridisch beschavingsoffensief. Als een manier om welzijn te realiseren voor zo veel mogelijk mensen in Europa. Met als resultaat een Europees samenlevingsproject dat zich mondiaal onderscheidt door relatief goed functionerende rechtsstaten met weinig corruptie, gematigde inkomensverschillen, een hoge levenskwaliteit, robuuste verzorgingsstaten en een verlichte, rationele cultuur.

Maar het ziet er naar uit dat linkse kerndoelstellingen de laatste jaren onder druk staan in Europa. Europa is hard getroffen door de financiële crisis en de eurocrisis die volgde, en zucht onder de economische, sociale en politieke consequenties van beide. Ingrijpende bezuinigingen in reactie op de financiële tekorten die de crisis veroorzaakt heeft, betekenen een versobering van verzorgingsstaten. De werkloosheid blijft ongemeen hoog. Voor degenen die wel werk hebben neemt de baanonzekerheid veelal toe, en verslechteren de arbeidsvoorwaarden. De ongelijkheid binnen de EU-lidstaten neemt toe en ook de ongelijkheid tussen EU-lidstaten wordt schrijnend. Veel van de hervormingen die Griekenland in de zomer van 2015 moest aanvaarden om opnieuw miljardensteun te verkrijgen betekenen een verslechtering van de economische groeiperspectieven, een verzwakking van de factor arbeid en voortdurende ellende voor de Griekse bevolking.

En terwijl de politieke en media-aandacht sinds 2008 primair gericht was op de aanpak van de financiële, economische en eurocrisis, werd het diep ingrijpende karakter van een opkomende immense veiligheids-, vluchtelingen- en immigratiecrisis jarenlang onderschat. Dat Europa uiteindelijk de enige uitweg zou lijken voor honderdduizenden mensen op de vlucht voor oorlog, onveiligheid en armoede in de onmiddellijke en wat verdere omgeving van Europa, is onvoldoende onder ogen gezien. Sterker nog, Europese lidstaten hebben de afgelopen jaren ook hier in reactie op hun begrotingstekorten fors bezuinigd op ontwikkelingssamenwerking

en defensie-uitgaven, en hebben hulp gelden steeds meer aangewend als handelsinstrument in de internationale concurrentiestrijd. Noodsignalen uit Libanon, Jordanië en Turkije, maar ook uit EU-lidstaten Griekenland en Italië kregen geen politieke topprioriteit tot het exponentiële karakter van de op gang gekomen exodus duidelijk werd. Rond de 1,25 miljoen mensen kwamen de Europese Unie op een ongereguleerde wijze binnen in 2015. De afsluiting van de meest gebruikte Westelijke Balkan-route in het voorjaar van 2016, door de sluiting van de grens tussen Griekenland en Macedonië, en door de deal tussen de EU en Turkije, heeft het aantal vluchtelingen en migranten dat de EU bereikt drastisch gereduceerd. Maar de migratiedruk op de Europese Unie vanuit andere landen dan Turkije neemt toe, evenals het aantal verdrinkingsdoden in de Middellandse Zee op deze nog gevaarlijker routes. Ondertussen wordt steeds pijnlijker duidelijk hoe groot de onwil is van Europese lidstaten om deze humanitaire crisis werkelijk vanuit gemeenschappelijkheid het hoofd te bieden.

De achtereenvolgende crises zetten ook het Europese politieke proces zwaar onder druk. Onder verwijzing naar een dreigende financiële *melt-down* worden stappen naar verdere Europese integratie gezet zonder dat de vergaande gevolgen met de bevolkingen van de EU-lidstaten werkelijk worden gedeeld of besproken. Ingrijpende besluiten worden genomen door informele of technocratische instituties als de eurogroep en de Europese Centrale Bank, die nauwelijks democratisch worden gecontroleerd. Dreigende verlamming van de besluitvorming doet de EU-lidstaten die voort willen maken terugvallen op intergouvernementele samenwerking buiten de Europese verdragen om, en binnen het kader van de EU voor het eerst gebruik maken van meerderheidsbesluitvorming op een zeer gevoelig terrein als quota voor de opvang van asielzoekers. Deze ontwikkelingen vuren het anti-Europese populisme en nationalisme in verschillende lidstaten hevig aan, en dit ‘onredelijke populisme’ wordt vervolgens weer gebruikt door politieke voorlieden in Brussel om hun ‘noodzakelijke en verstandige’ oplossingen mee te contrasteren. Noodzakelijke stappen waarvoor geen alternatief zou bestaan.

Het toenemende Europese onbehagen onder de bevolking, de geconstateerde weeffouten in de EMU en de Dublin-overeenkomsten, de gevolgen van de Europese politieke koers van de afgelopen jaren, en het gebrekkige democratische karakter van de besluitvorming leiden ertoe dat verschillende linkse wetenschappers en opiniemakers de Europese Unie beginnen af te vallen. Tegen deze achtergrond riep de Engelse publicist Owen Jones, behorend tot de nieuwe radicale stroming in de Britse Labour Party, op tot een 'Lexit', een 'Left-exit'.² Ook gezaghebbende wetenschappers als Wolfgang Streeck en Fritz Scharpf zien op basis van tientallen jaren onderzoek naar de ontwikkeling van de Europese verzorgingsstaten slechts twee alternatieven: het continueren van een in hun ogen neo-liberaal Europees integratieproject waarin het profijt van die integratie steeds meer naar een kleine groep kapitaalverschaffers zal vloeien; of een terugtrekking uit Europese projecten als de euro en tot op zekere hoogte ook EMU naar de natie-staat teneinde de verzorgingsstaat, de democratie, en kwaliteit van leven voor iedereen veilig te stellen.³

Politiek gezien ligt de sociaal-democratische internationale en Europese beweging aldus onder vuur van neoliberale Europese technocraten, populistische kritiek dat niet geluisterd wordt naar de gewone mensen, en kritiek uit eigen gelederen dat de linkse kerndoelstellingen en de democratie niet gediend worden door het huidige Europese project. In reactie op de aanzwellende kritiek riepen sociaal-democratische campagnes de afgelopen tien jaar op tot een 'Een ander Europa'. Een Europese Unie die 'meer is dan markt en munt', een 'sociale en duurzame Unie'. Maar deze slogans worden slechts bij gebrek aan resultaten in de bepleite richting. Ook waar sociaal-democraten bestuurlijke verantwoordelijkheden droegen bleken ze niet in staat of van plan om de Europese mammoettanker een paar graden naar links bij te sturen.

De auteurs in deze bundel delen de opvatting dat er meer nodig is dan 'muddling through'. Zij constateren dat er sinds de jaren tachtig en negentig iets wezenlijks veranderd is in de beleidstheorie en de instituties die ten grondslag liggen aan de Europese integratie en samenwerking. Waar de

oorspronkelijke verdragen van de Europese Economische Gemeenschap een balans kenden tussen vrijhandel en sociale doelstellingen, zijn de instituties van de Economische en Monetaire Unie ontwikkeld tijdens de hoogtijdagen van het ongebreidelde marktdenken. Ook nu de financiële en daaropvolgende economische en sociale crises en nieuwe inzichten in de economische discipline alle aanleiding geven om dat denken te herzien, blijken de Europese beleidsconsensus en instituties heel moeilijk te veranderen. Reden voor de auteurs in deze bundel om ook dat probleem van ‘stalemate’ en ‘capture’ op zich te ontleden. Ze onderzoeken ieder op hun domein hoe de ontwikkeling van kerndoelstellingen als financiële stabiliteit, werkgelegenheid, duurzaamheid, veiligheid, en een rechtvaardig asielbeleid de afgelopen jaren is verlopen, op welke manier ze onder druk staan, wat perspectieven voor verbetering zijn, hoe ideologie, beleidstheorie, instituties en samenwerking daartoe moeten veranderen, waardoor verandering bemoeilijkt wordt, en hoe een coalitie voor verandering kan worden gesmeed? Daarmee geven ze invulling aan de belofte van ‘een ander Europa’ via ‘voice’ in plaats van ‘exit’, in de termen van Albert Hirschman⁴. Aan de overtuiging dat Europese samenwerking en integratie van grote waarde was en nodig blijft om het sociaaldemocratische samenlevingsproject te vitaliseren in een snel veranderende wereld, en te beschermen tegen vijandige economische, politieke en fundamentalistische krachten.

1.

*Publieke sector moet ingrijpen in financieel stelsel**Geldsysteem en bestaanszekerheid in de eurozone*

RENS VAN TILBURG

Het euro-geldsysteem kreeg vorm tijdens de hoogtijdagen van het vrijemarktdenken. De tijd dat we collectief onze ogen sloten voor de inherente gevaren van het geldsysteem. Die tijd is voorbij. We moeten ons nu bevrijden van de illusie dat de stabiliteit en dienstbaarheid van het financieel systeem gebaat zijn bij een zo vrij mogelijke financiële sector. Om de euro te laten bijdragen aan de bestaanszekerheid van alle Europeanen moet de financiële sector op de schop. De politiek moet fundamenteeler ingrijpen. Alleen een zelfbewuste publieke sector en goed geïnformeerde maatschappelijke organisaties kunnen tegenwicht bieden aan een financiële sector die altijd aan de verleiding bloot zal staan zich te verrijken ten koste van het publiek.

Geld biedt de moderne mens bestaanszekerheid. Geld biedt aanspraak op al het nodige en mooie dat de markt te bieden heeft. Een markt die inmiddels de hele wereld omspant, waar je basisbehoeftes als kleding, onderdak en eten kunt kopen, maar ook zingeving, kennis en genot. Zonder geld is er ook geen buffer om tegenslagen op te vangen. Zonder geld geen mogelijkheid om in je toekomst te investeren, in je kennis, vaardigheden en productiemiddelen. De vormgeving van het geldstelsel, de regels en instituties die bepalen hoe het geld in de wereld komt en hoe het er weer uit verdwijnt, is daarmee een van de meest ingrijpende politieke besluiten. Toch gaat het hier in de politiek zelden of nooit over.

Dat komt omdat geld voor de mens is als water voor een vis. Geld is overal en zonder geld is geen activiteit mogelijk. Juist omdat het zo gewoon is, omdat het er altijd lijkt te zijn geweest, vragen weinigen zich af waar geld

vandaan komt. Of er geen slimmere manieren zijn om geld op de wereld te brengen. Zolang het goed gaat, is de mens zich net zo min bewust van geld als de vrolijk rondzwemmende vis van het water.

Dat verandert als de geldstroom uit balans raakt. Als deze plotseling wild gaat stromen of, nog erger, plots opdroogt. Dan dreigt de mens te worden meegesleurd, als een vis in een waterval. Als daarentegen de kredietstroom stilvalt staat de mens hongerig en werkloos langs de kant, als een vis op het droge.

Beide extremen hebben wij, in Nederland en Europa, recentelijk meegemaakt. Vanaf de jaren negentig nam de kredietverlening sterk toe als gevolg van een besmettelijk optimisme. Het geld stroomde rijkelijk. De geldhoeveelheid nam toe en jaagde de economie aan. Huizenprijzen en aandelenkoersen bereikten recordhoogten. De werkloosheid daalde. We voelden ons allemaal rijk.

Maar dit nieuwe geld werd lang niet allemaal geïnvesteerd in nieuwe ondernemingen, in onderzoek naar nieuwe technologieën of opleidingen. Het meeste geld werd niet productief ingezet maar consumptief verbruikt of omgezet in besparingen, veelal belegd in het buitenland, en ook daar lang niet altijd op productieve wijze.¹

Was het financieren van bedrijven begin jaren negentig nog de belangrijkste activiteit van de Nederlandse banken, in de jaren die volgden veranderde dat radicaal. Droegen bankleningen begin jaren negentig merendeels bij aan het versterken van het verdienvermogen van het land, daarna ging de groei van het krediet grotendeels naar het financieren van de prijsstijging van de bestaande woningvoorraad. Na 2000 waren hypotheekleningen goed voor de helft van het bankkrediet en bedrijfsleningen voor nog maar minder dan 30%.²

Ook tussen de eurolanden stroomden de private geldstromen rijkelijk. Geld stroomde via Duitse, Franse en Nederlandse banken, verzekeraars en pensioenfondsen naar Spaanse en Ierse vastgoedprojecten. Van ijverige spaarders verwerden de Zuid-Europeanen tot potverterende levensgenieters. Vóór 2000 spaarden Zuid-Europeanen jaarlijks gemiddeld 5% van hun inkomen. Na invoering van de euro leenden ze jaarlijks 5%. De Noord-Europeanen financierden het graag omdat het hoge exportcijfers voor hen betekende, met als gevolg dat het tekort op de lopende rekening van de

zuidelijke landen opliep tot 10% van het bruto binnenlands product. Een steeds groter deel hiervan betrof rentebetalingen op de eerder aangegane schulden. Deze private geldstromen namen de plaats over van de publieke EU-geldstroom, het Cohesiefonds en andere fondsen ter bevordering van de convergentie, die met de toetreding van Oost-Europese landen tot de Europese Unie (EU) voor de zuidelijke landen opdroogden.³

Het grote verschil tussen de EU-fondsen en het private krediet is dat de private leningen wel ooit terugbetaald moesten worden. Omdat de besteding hiervan verre van productief was, bleek dat niet mogelijk. Terwijl de schuld groeide, nam het vermogen om deze terug te betalen niet toe. Met de schuld groeiden de economie en de inkomens niet mee. Dat kon niet goed blijven gaan. En dat ging het dan ook niet. Het afkoelen van de Amerikaanse huizenmarkt in 2007 was het omslagpunt. Toen daar de markten naar beneden gingen brak met enige vertraging ook hier de paniek uit. Huizenprijzen daalden, banken vielen om en de werkloosheid en overheidstekorten liepen op. Ineens was het geld op. Banken gaven geen krediet meer. Ook ondernemers met een goed gevulde orderportefeuille kregen geen werkkapitaal meer en gingen failliet.

De inwoners van de eurozone leven dan ook allang niet meer het leven van een zorgeloze vis. Nadat ze de kracht van de kredietstroom hebben gevoeld, staan ze nu al jaren droog. De inwoners van de eurolanden hebben hun vertrouwen verloren in de instituten die waken over het geld: banken, verzekeraars, pensioenfondsen, centrale banken en ministeries van financiën. Instellingen waarvan we dachten dat ze de ingewikkelde monetaire vraagstukken wel voor ons zouden oplossen. Instellingen waar we veel te veel van zijn gaan verwachten. En die instellingen hebben zich dat laten aanleunen, er ondertussen goed aan verdienend.

Hoewel de financieel-economische ellende van de afgelopen zeven jaar inmiddels bekendstaat als de 'eurocrisis', is de euro niet het echte probleem. Al heeft de halfslachtige euro-architectuur de crisis wel verdiept. Het echte probleem komt voort uit onze dubbelzinnige houding tegenover geld: onze neiging de ogen te sluiten voor de onzekerheden van het geld waardoor we niet de noodzakelijke veiligheidsmaatregelen inbouwden. Vanaf de jaren zeventig werden de dijken doorgestoken en de sluisen opengezet die na

de Tweede Wereldoorlog juist waren aangebracht om een herhaling van de Grote Depressie van de jaren dertig te voorkomen. Ondanks de meest ingrijpende financieel-economische crisis in bijna honderd jaar houden velen na de financiële crisis van 2008 nog steeds vast aan valse zekerheden als zou een vrije financiële sector voorspelbare rendementen leveren en sociaal optimale uitkomsten. Daardoor ontbeert de benodigde financiële hervormingsagenda steun. Een effectieve regulering van de financiële sector is een voorwaarde voor een stabiele munt. Om dat te begrijpen is het belangrijk om eerst wat dieper in te gaan op de onzekere basis van het geld, en waarom mensen hier steeds weer zo gemakkelijk de ogen voor sluiten.

Geld, een kwestie van geloof

De relatieve rust op de financiële markten en de economische voorspoed die het Westen sinds halverwege de jaren tachtig kende, hebben een vals gevoel van financiële veiligheid gecreëerd. Beleidsmakers spraken openlijk de verwachting uit dat we als mensheid ‘het economisch probleem’, de regelmatig terugkerende financieel-economische crisisperiodes, achter ons hadden gelaten. Politici en centrale bankiers gebruikten termen als ‘de nieuwe economie’ en *the Great Moderation* om dit nieuwe normaal te beschrijven.

In de eurozone, zeker in het noordelijke deel, stond geld voor stabiliteit. Het geloof in een ‘harde munt’ was een onomstreden leerstuk. Geld moet zijn waarde houden. Dat was de les die de Duitsers hadden getrokken uit de traumatische ervaring met hyperinflatie in de jaren twintig en de opkomst van het nationaal-socialisme die daarop volgde. De Duitse Bundesbank was dan ook een erkende ‘inflatievreter’. Dat door het bestrijden van inflatie, via renteverhogingen die geld duur en daarmee schaars maken, de werkloosheid kon oplopen was een prijs die graag betaald werd. Nederland was monetair gezien een deelstaat van Duitsland. De Nederlandsche Bank volgde nauwgezet het rentebeleid van de grote broer uit het oosten.

Zekerheid dachten we ook te hebben over de hoge rendementen van de polissen die banken en verzekeraars verkochten. Aan de belofte van een waardevast pensioen werd niet getwijfeld. Het kopen van een huis of

aandelen was een investering in een altijd renderende belegging. Prijzen kunnen enkel stijgen, zo leerde de recente ervaring.

De Europeanen zijn inmiddels wakker geworden in een hele andere, veel onzekerdere wereld. Een wereld waarin geld niet altijd zijn waarde behoudt. Waarin prijzen niet alleen stijgen, maar ook hard kunnen dalen. Een wereld waarin zelfs spaargeld verloren kan gaan.

Dit is deels ook een terugkeer naar een onvermijdelijke realiteit. Het doorprikken van een illusie die niet kon blijven bestaan. Ook de oude vertrouwde gulden en Duitse mark boden geen zekerheid. De waarde van geld is nu eenmaal fundamenteel onzeker, onzeker als het leven zelf. Een onzekerheid die zich niet laat wegpoetsen, hoe graag we dat ook zouden willen.

De waarde van geld is onzeker omdat geld zijn waarde ontleent aan zoiets onzekers als het productief vermogen van de gemeenschap die de munt erkent en accepteert. Een euro is het recht op een deel van de (toekomstige) productie van de eurogemeenschap. Alle leden van de eurogemeenschap willen dat de euro's die zij bezitten zoveel mogelijk koopkracht hebben. Daardoor hebben zij er enerzijds een gemeenschappelijk belang bij dat er niet te veel nieuwe euro's bijkomen, daar heb je je koopkracht immers maar mee te delen. Vergelijk het met de aandeelhouders van een bedrijf die ook niet graag zien dat hun aandeel 'verwatert' doordat er nieuwe aandelen worden uitgegeven. Zo bezien is geld volkskapitalisme pur sang, een euro je aandeel in de toekomstige productie.

Maar dat is slechts één kant van het verhaal. Het maximaliseren van de waarde van een munt is namelijk een balanceeract. Anderzijds moet er namelijk wel voldoende ruimte zijn om te investeren, om geen kansen te missen het productief vermogen van de 'geldgemeenschap' te vergroten. Is er in het dollargebied wel ruimte om te investeren in de nieuwste technologieën, dan zal daar de economie groeien. Als dat gebeurt in een mate die groter is dan de groei van de hoeveelheid dollars, dan neemt per saldo de waarde van de dollar toe ten opzichte van de gebieden die dat hebben nagelaten. Mist de eurozone kansen op groei, dan daalt de relatieve waarde van de euro.

Doen zich goede investeringsmogelijkheden voor, dan moet er dus ruimte voor investeringen zijn. Maar hoe weet je welke investering zich

zal terugbetalen, en wanneer deze niets meer is dan het najagen van een onbereikbare droom? Krediet verlenen is geen exacte wetenschap. Niet voor niets is het woord krediet afgeleid van het Latijnse *credere*, wat ‘geloven’ of ‘vertrouwen’ betekent.

Elke munt heeft dus twee zijden: enerzijds die van stabiliteit en anderzijds die van dynamiek en onzekerheid. Dat kunnen mensen maar lastig accepteren. Want hoe kan iets dat zo belangrijk is voor onze bestaanszekerheid tegelijkertijd zo onzeker zijn? De mens heeft daarom altijd geworsteld met het dubbele karakter van geld, dat goedje ergens tussen ‘het slijk der aarde’ en iets ‘dat niet stinkt’. De een benadrukte geld als een noodzakelijk kwaad. Zie het verbod op rente dat lange tijd gold in het christendom en nog steeds in de islam. De ander benadrukte het grote en verheven belang van geld. De eerste schuldbewijzen werden uitgegeven in tempels. Zie ook de symbolen die het geld sieren: het portret van het staatshoofd, een nationale held of een nationaal symbool.⁴

Dit dubbele karakter van geld is in de jaren voorafgaand aan 2008 steeds meer buiten beeld geraakt. Het publiek liet zich maar wat graag vertellen dat geld wel degelijk zekerheid biedt. Een buitenkans voor de politiek en voor oplichters en financiële professionals, die zeggen deze fundamentele tegenstelling te hebben overwonnen. ‘Hoge gegarandeerde rendementen’, ‘waardevaste pensioenen’, ‘eeuwig stijgende prijzen’, het zijn dankbare lokkertjes.

Zo werd het onzekere element van de financiële sector vanaf de jaren zeventig steeds meer ontkend. De financiële sector werd op een voetstuk gezet, kreeg een aura van goddelijkheid. Mensen geloven nu eenmaal graag in een macht die hun zekerheid belooft. Omdat dat in deze wereld ten enenmale onmogelijk is, zal deze macht zich altijd moeten bedienen van verhullend taalgebruik en symbolen. Wat dat betreft loopt er een rechte lijn van de Griekse orakels via het onsamenhangende Latijn van de middeleeuwse geneesheren naar de complexe financiële producten die onze financiële instellingen tot 2008 zo gretig inkochten. Risicoloos geld met geld maken is in essentie niets anders dan wat alchemisten al eeuwen eerder probeerden. Net als toen moest dat wel een vruchteloze onderneming blijken.

Dat de schade die de banken de afgelopen jaren hebben aangericht veel groter is dan die van de alchemisten, waarvan de schade doorgaans beperkt

bleef tot een opgeblazen werkplaats, heeft alles te maken met de centrale plek die banken innemen in onze samenleving. Het zijn niet langer outcasts die in steegjes en kroegen hun werk doen. Hun glazen paleizen bezetten nu centrale plekken in het land. De glazen torens hebben de plek van kerktorens ingenomen als het herkenningspunt van onze steden.

Ondertussen zijn het al lang niet meer de priesters, de overheid of zelfs de centrale bank die bepalen hoe en wanneer de overgrote meerderheid van het geld in de wereld komt. Het zijn de banken zelf die het geld scheppen. Daar is overigens nooit publiekelijk toe besloten. Sterker: in het Verenigd Koninkrijk is in 1844 besloten dat enkel de publieke Bank of England 'geld' mag creëren. Sindsdien is echter het belang van munten en papiergeld drastisch afgenomen. Geld is tegenwoordig vooral te vinden op betaal- en spaarrekeningen, claims op de bank geadmistreerd door diezelfde bank.⁵

Daardoor wordt tegenwoordig 95% van het nieuwe geld gemaakt door private financiële instellingen. Het is via de kredietverlening van private commerciële banken dat bijna al het geld in de wereld komt. Als banken een lening verstrekken ontstaat er nieuw geld.⁶

Banken vervullen hiermee een cruciale taak in onze samenleving: zij scheppen het geld en bepalen wie de kans krijgt daarmee zijn plannen te verwezenlijken. Of het voor de samenleving belangrijker is dat er nieuwe kolencentrales of windmolenparken komen. Of het belangrijker is prijsstijgingen van woningen mogelijk te maken dan een nieuwe oven voor de bakker op de hoek. De samenleving heeft de kredietverleningsfunctie, ofwel de vraag waarin zij wel of niet gelooft, uitbested aan de banken. Concurrerende banken die hiertoe maar één richtsnoer hoeven te hanteren: voldoen aan de financiële vereisten voor solvabiliteit en liquiditeit. Dat dit regelmatig onttaardt in een race naar het hoogste en snelste rendement, met rampzalige gevolgen, mag geen verrassing zijn.

Wat we vergaten was dat die financiële wereld met al zijn mannen in pak, zijn beeldschermen vol cijferreeksen, formules en grafieken, uiteindelijk is gebouwd op geloof. Op het vertrouwen dat een inherent onvoorspelbare toekomst zich zal gedragen zoals de modellen voorspellen. Wijkt de werkelijkheid daar te veel van af, dan stort het hele modelmatige kaartenhuis ineem.